

Milan Pugelj:

Zemljica sveta . . .

Ko sem se nastanil v novem kraju in se zlasti v gostilni seznanil s tržani, so me bili nekateri prav veseli. „Ah, koliko lepega sem čital od vas,“ so rekli in po očeh se jim je poznalo, da so mi dobri in naklonjeni. Drugi, čemerneži in naduteži, ki so razvrščeni in potaknjeni v vse družbe naše dežele, so gledali name prezirljivo in iskali povsod prilike, da bi mi dokazali, kako malo pomenljivo se jim zdi moje delo. Zvečer, ko smo se razstajali, so pazili na to, da so mi hladno segli z roko, za mizo, ko sem kaj govoril, so se delali razmišljene in nepozorne, ko so govorili sami, so se ozirali v vse po vrsti, samo mene so preskakovali njihovi pogledi. Bilo je povsod jasno, kaj mi hočejo reči. „Ti ne pomeniš za nas nič! Koliko te cenimo, spoznaj!“ In če so bili prisiljeni vsled mučnega molka izpregovoriti besedo, so pričenjali, kakor bi jih kdo silil, da govore o sami literaturi: „Dostojevskega ste gotovo čitali. To je mojster! Pri nas ne znamo tako.“ Ali: „Maupasant — ta ti je znal pisati novelice!“ Ali tudi: „Zadnjo kritiko v . . . sem čital o vas. No, veste . . . kako se vam zdi?“

Med vsemi me je najbolj zanimal star mož, ki je bil debel, gladko obrit in že ves siv. Spominjal me je popolnoma na mojega očeta. Glavo je imel debelo, lica blede, mesnata in povešena, nos ukrivljen in močen, a oči mehke, zelene in dobrohotne. Sive lase je česal nazaj in pil je mnogo, ne da bi ga videl kdaj pijanega. Sedel je na koncu mize, se prijazno menil, pa se tudi popolnoma zadovoljeval brez razgovorov. Ponoči sem ga videl parkrat, ko je krenil s ceste in zavil za hišami na holm, kjer je dolgo sedel ali klečal, kar se v temi ni dalo jasno določiti. Zanimal me je še bolj in nekoč sem vprašal enega izmed omizja, kdo je in kako je ž njim.

„Ali še ne veste?“ sem izvedel. „Vesel bo, če ga boste vprašali!“

Od druge strani sem slišal, da je dolgo služboval med Nemci. Na Tirolskem ali na Solnograškem je bival in zdaj na stara leta živi zopet doma v pokoju.

Zaplesti se ž njim v pogovor ni bilo težko. Vljuden je bil do skrajnosti, zdelo se je, da razpolaga samo z najprijaznejšimi besedami in še med tistimi izbira, katera bi pomenila lepše in zvenela

blažje za uho. Ves obraz se mu je smehljal in oči so se topile dobrohotnosti in miline. A pozneje, tekom razgovora, je postajal resnejši. Lepo roko z belimi okroglimi prsti je položil na čelo in ves se je zresnil. „E“ — je dejal — „mlado navdušenje goljufa, prijatelj moj! Mladost je nepremišljena, dejal bi, brez uma. Naenkrat zavre kri in duh plahuta, kakor negodna ptica, ki je zapustila prekmalu gnezdo. Zagledal sem se, rečem vam, kar trenutoma na ulici. Da ima mladenič pred sabo le lepó lice, zapeljiv stas in oči in ustne po svoji volji, no, drugo preskrbi vse sam. Mislim tukaj srce, duha, prepričanje . . . Vidite, tudi jaz, kakor bi bil butil s čelom ob ograjo. Tukaj obstoj, zdaj si našel, kar si iskal, to je tvoj cilj! Zaljubil sem se v Nemko.“

Sobo so napolnili in zasedli pivci do zadnjega kotička, ker je bilo v nedeljo zvečer. Kadili so in pili in oštir in njegova hči sta se sukala med hrbti in stoli, nosila pijačo, štela denarje in se zanje zahvaljevala. Kadilo se je, hrup je bil velik in zato je bilo treba govoriti na glas. Gostilničarjeva hči je bila lepa, zlasti v život in ko se je drsala mimo mojega sosedá, jo je potrepal ta po mladih in trdih dekliških bokih, da ga je dekle vse v čudu pogledalo, a on se je nasmejal meni in njej in vame obrnjen je dejal; „Taka stvar zmeša mlado kri. Tudi mene je. In reči moram: bilo je lepo. Voditi dekleta tako na spomlad, ko razpoka prvo brstje, s seboj na izprehod, ali čakati nedeljsko popoldne doma v svojem toplem in samskem stanovanju, ko pada zunaj sneg in se pode lačni vrabci in sinice po sneženih vejah za koščkom kruha, kdaj se odpro vrata in vstopi ona, v lica in v roke mrzla, a oči vročih in plamtečih — to je lepo, prijatelj moj! In pozneje! Poročiti se z lepo in mlado žensko, ki vstaja ob jutrih z bleščečimi rokami iz svojih zlatih las, živeti ž njo prve mesece in tudi leta, to spada še vse med rozine življenja. Ali ni na svetu tako lepe reči, da bi nam ne vzela navada njenega čara. Leta teko, preko čustev se razpno misli, ki brskajo, prevračajo, tehtajo in sodijo. In tukaj, glej, se noče vjemati to, tam, premislite, ona zadeva nekako nesoglasno kriči sredi našega življenja in še to in ono. Rodili so se mi sinovi. Štirje po vrsti. Ah, kakšni dečki, gospod moj, rdečelični, skočni, ah, štirje sinčki moji . . . gospod . . .“

Glas se mu je tresel, oči sò mu bile mokre in kri mu je zalila bleða, mesnata lica in vrat in tilnik.

„Hodil sem ob nedeljskih popoldnevih na izprehod, prižgal si viržinko, držal na hrbtu v rokah palico, a pred mano so se vodili za

roke moji sinčki. Dorče, Stanko, Milan in Brunek. Dorče je bil najstarejši in največji, a drugi so šli po vrsti do petletnega Brunka kakor po stopnicah. Kakšni so bili, kako veseli, zdravi in rdeči in smeli! Zdaj je poskočil Dorče, ko mu ni dala drugače mlada kri, in vrsta se je zategnila na njegovem koncu naprej, zdaj se je splašil mali Brunek, izprevrgel v zraku svoje debele nožice, pa, halo! potegnil vso vrsto za sabo. In zdaj so povrtali z glavami vsi predse po zraku, kar podivjali so in zleteli naprej kakor mladi žrebčki. A od zelenih klobukov jim je štrlelo kvišku dolgo fazanovo perje kakor sablje. No, jaz pa zadaj z viržinko in palico. Kaj mislite, da sem takrat kaj mislil? Ne, motili bi se! Brez misli sem bil, a zadovoljen in nekako široko razpoložen. Zdelo bi se vam, da sem premišljal morda takole: Dorče se zanima za živali, ta bo profesor naravoslovja; Brunek je hraber, ta bo vojak in tako. Ne, ničesar ne! Vesel sem bil, da so zdravi in gledal po ljudeh, ki so se ozirali za mojo štiriperesno deteljico. In ko sem slišal iz ust kake gospe: „Glej te krasne dečke!“ ali „Srečni starši, ki imajo te zale fantke!“ sem se nasmehljal in prijazno pozdravil v zahvalo. Ne znam in ne maram opisavati očetovskega veselja. Ali kljub temu, da ga mnogi smešijo, je naslada, ki drži primero z največjimi užitki sveta. Ne motim se, gospod. Moja žena je rekla vedno: „Vsakim staršem se zde njihovi otroci najlepši!“ A jaz sem šel po cesti s svojimi in od vseh strani sem slišal: „Glej jih, prezale fantke . . .“

Pri mizi za vrati so pričeli peti. Tisti, ki je jemal čez, je imel strašen glas. Včasih se je zdelo, kakor bi zacvilila žaga po žeblju.

„Doma smo govorili nemško. Iz početka dobro vem, da sem rekel ženi: Naučil te bom svojega jezika, in ko boš govorila po moje, te bom imel še rajši! Tudi knjige sem kupil. Ko sva jedla, sem ji pokazal žlico in ji rekel: „Vidiš, to je žlica!“

„Šlica! je rekla ona.

„Žlica!“ sem popravil jaz.

„Šlica!“

„Ž — ž — ž — lica!“

„Š — š — š — lica!“ se je smejala ona in obtičali smo pri šlici.

Vino sem naročal od doma. Rečem vam, vsemu se privadi eden od nas, samo če se je navadil na naše vino, mu ne bo nobeno več na svetu tako teknilo. Pil sem po svetu mnogo dobrih vin, pa pri nobenem nisem bil tako zadovoljen, kakor pri tejle naši rdeči kapljici. Tudi s pivom ni nič. Trebuh si človek priredi sčasoma ž njim, ko ga že tako obtežuje peza starih let. A zaklepetal sem se. Torej

vina sem naročil od doma, natočil sem ga, ga povzdignil proti luči, gledal po stari lepi navadi vanj in rekel ženi: „To-le je dobra kapljica, pa zdrava, zdrava! Ná, pokusi!“

Dal sem ji, pa je napravila tako šobo, da sem se ji od srca smejal.

„Kizel!“ je rekla.

„Kisel!“ sem popravil.

„Ja . . . kizel!“

„Kissssel! In tak mora biti, ker je cviček.“

„Kako?“

„Cviček!“ sem ji izrekel kolikor mogoče jasno to sloveče ime, a ona je rekla: „Cvipš!“ In to ime je ostalo v naši hiši, ne pa moje. Ona je metala sladkor v cvipš, otroci so mešali vodo s cvipšem in nazadnje sem pil še jaz cvipš.“

„No, kakor vidite, to vse skupaj je bila bolj šala kakor resnica. A prišle so šole. Veste, kaj je to za nas — nemška šola? In zlasti tedaj, kadar dobi v kremplje naše ljudi, mlado naše testo, ki se da gnesti in obličiti zunaj in znotraj in ko smo ga poslali še ravno radi tega v šolo! Slovenske šole poznam iz svojih časov, zdaj ne vem, kako je. Spominjam se normalke, kjer so me poučevali patri. Zlasti mi je v spominu moj nekdanji katehet, ki je že davno umrl. Reklo se mu je pater Erenfrid. Dovolite mi, da rečem o tem pokojnem možu besedo, to pa zato, da dobite pravo sliko. Hodil je že težko, ker je bil silno debel, plešast in star. Nos je imel zapognjen, velik, po grebenu tenak, a na koncu na znotraj ukrivljen in zelo špičast. Oči majhne in mačje. Bali smo se ga strašno. Ko nisem znal nekoč na pamet dvanajst božjih lastnosti — še zdaj se jih živo spominjam, ko sem siv — mi je rekel: „Boš pa ostal danes po šoli tukaj!“ To je bilo prvo uro zjutraj, in ves čas do poludneva so hodili sošolci nekako oprezno mimo mene in se ogibali pomenka z menoj, kakor bi bil bogve kako zaznamovan. Opoldne, ko so odšli vsi domov h kosilu, sem jaz čakal do pol ene. Takrat je prišaral počasi po hodniku, odprl vrata, pogledal proti meni, ki sem naglo vstal in mi zamahnil z roko v znamenje, naj sedem. Zaprl je vrata in se mi bližal, gugaje se težko z leve na desno. Mene je bilo groza, ker sem slišal, kaj so pravili o njem drugi. Ne vem kako, ali vem, da se je stlačil k meni v klop in sicer tako, da je sedel na črni deski, kjer smo mi pisali in imeli knjige. Gledal mi je mačje v oči in me vprašal: „Zakaj se ti ne učiš, kaj? Ali veš, kdo se ne uči? Pobalini se ne uče! In veš, kaj zaslužijo

pobalini? Okoli ušes!“ In takrat je zamahnil s širokim kutarskim rokavom in me udaril ploskoma zadaj po lobanji. Zašumelo mi je in takoj sem sedel. Ko me je udaril enako drugič in tretjič, sem gledal kakor v megli. Domov sem prišel bled in pijan. Nič nisem jedel in tudi vedel nisem natančno za nobeno reč. Oče me je gledal in rekel: „Že vem, kaj mu bo, mati! Dobil jih je in ta je prava! Šiba novo mašo poje!“ Samo mačka se mi je dobrikala, kakor bi se ne bilo ničesar pripetilo. Tako nekako so vzgajali za mojih dni v naših slovenskih normalkah.“

„In na gimnaziji?“ sem posegel vmes, ker tudi sam nimam lepih spominov na pisano množico po večini slabih in smešnih svojih učiteljev.

„Na gimnaziji,“ je kimal z glavo starec, „tam je bila v mojih časih šele prava Sodoma. V šoli smo se čutili kakor v pregnanstvu in naši največji sovražniki so bili učitelji. Kako so gledali, da bi nas kje zasačili in mogli zato kaznovati! Ko smo morali presedeti kako nedeljo v zaporu, ki se mu je reklo uradno karcer, a smo ga nazivali mi, ne vem zakaj, špinača, je moral biti v šolskem poslopju tudi eden od profesorjev, da je nas nadzoroval. Spominjam se nekega gospoda, ki je preživel take nedelje v zatohli šolski pisarni z največjo naslado. Njemu je naravnost sijal obraz, ko nas je zjutraj porazdelil po samotnih in dolgočasno zevajočih sobah, on se je smehljal v resnični sreči, ko je prišel proti mraku nadzorovaje gledat naše lačne obraze in pobirat naloge, ki nam jih je naložil spisati. Za zadnje zlo, ki nam ga je mogel povzročiti, je povedal z naravnost triumfalnim ponosom tole: „Te naloge bodo klasificirane prav tako kakor vse šolske!“ In z zmagoslavnim sijajem na obrazu jo je odkuril. In kako je ta človek nad nami kričal pri pouku! Spominjam pa se med vsemi zlasti enega. Bil je majhen, nekoliko na ven zbočenih nog, mastnega in bledega obraza in krog ust babjesitnih potez. Vtiska njegovih oči še zdaj nisem pozabil. Imel sem tiste čase doma jeznoritega domačega zajca, ki je bil z zadnjimi po tleh kakor bi sekal s palico, mrdljal je z ustnicami in v oči kot v glavo sploh je bil enak učitelju, ki ga opisujem. Učil je — ta učitelj, ne zajec — matematiko in to je bila zanj tista veda, brez katere ni mogoče na svetu živeti. Kdor ne zna geometrije, trigonometrije in tako naprej, je idijot. Tak človek, po njegovem, ne zna in ne more logično misliti. Tako bitje preneha biti razumno bitje in pade na stopnjo živali. Računali smo obresti od obresti in tisti, ki ni znal, je bil deležen največjega pomilovanja. „Kako hočete, vi ubožec,

živeti? Pa kaj hočete doseči? Vi ste izgubljeni . . . Človek bi se razjokal nad vami! Če bi vam tudi ne dal v izpričevalo petice, bi vam s tem ne pomagal. Vi niste za življenje . . . smilite se mi!“ —

Kaj hodi ta človek — sem si mislil jaz mimogrede — v jasnih in suhih nočeh na holm, kaj tam dela, ko je vse tiho okrog in vse spi? Njegovo trezno in mirno pripovedovanje ni hotelo v harmonijo z njegovim nočnim potom, na katerem sem ga opazil že parkrat. Pozno, ko se vrača na stanovanje, kjer živi sam, krene s ceste in zavije na holm. Tam čepi ali kleči ali sedi kar v temi in na daljavo ni mogoče razločiti. Okrog vse molči, zvezde bleste, mesec . . .

„S tem, kar sem povedal, ne mislim izreči nobene splošne sodbe,“ je nadaljeval, „ali celo obsodbe. Ne! To so moji osebni spomini, ki jih vam pravim za mizo, privatno. Povedal sem vam to zlasti zato, da vidite razliko med šolanjem, ki je doletelo mene, in onim, ki so ga srečno prebili moji dečki. Tam — sebe mislim in nekatere svoje učitelje — se je gojila malenkostnost v najtanjših potezih, tu se je delalo nekako široko in na celotno. Meni so bili učitelji sovražniki, sinovom prijatelji in zaupniki. Tega seveda ne morem točno razmotriti, koliko vlogo je igralo pri stvari slovansko pokolenje.“

„Moj večji sin zna slovensko. Ko je bil star deset let, mi je prinesel nekoč domov nekakšne kolke, ki jih je prodajala med drugimi stvarmi neka družba zato, da si nabavi denar za uspešnejšo germanizacijo. Rekel sem mu: „Sinček moj, ne kupuj teh stvari in da pokažeš, da jih ne maraš, vrni jih, pa če tudi ne zahtevaš krajcarjev nazaj. Vidiš, to so reči, ki naj bi škodovala tvojemu in mojemu narodu in tega ne smeva midva, ki sva sinova tega naroda, podpirati.“

„Kakšen pa je najin narod?“

„Dober in blag, kakršen sem jaz, tvoj oče, in čvrst in krepak in čil kakor si ti, moj sinček!“

„Kje pa živi?“

„Ne daleč . . . Čakaj, ko pridejo počitnice, pa te popeljem tja. Lepi kraji so, gozdovi črni in širni, kakor jih ni tukaj, in doline zelene in prostrane, a tudi gore, visoke do nebes in ponosne.“

„Kdo pa ti je prodal tiste kolke?“ se je vteknila vmes moja žena.

„Gospod profesor nemščine!“

„No,“ je dejala odločno, „potem mu ne smeš ničesar vračati!“

„Zamislil sem se. Kakor senca je padlo name in še huje mi je bilo, ker sem vedel, da sem sam vsega kriv. O šolski vzgoji

sem rekel, da je bila bolj celotna in umnejša kakor tista, katere se jaz tako žalostno spominjam. Eden mojih sinov mi je bil v tem enak, da ni imel o matematiki niti pojma, drugače pa je bil zelo nadarjen. Dovršil je srednje šole izborno, kar bi bilo v mojih časih nemogoče, in je zdaj, kar se službe tiče, mož na svojem mestu. Drugemu zopet sta se obrnila dar in veselje na drugo stran, tretjemu zopet na drugo, ali vsi so lepo zdelovali in vzorno zaključili svoje nauke.

„Nekega dne je prišel domov najmlajši — Brunek — in mi rekel: „V šoli sem vprašal profesorja zgodovine, kakšen narod je to, Slovenci? Dejal je, da je to narodič brez zgodovine, katerega žive še spodaj na koroški meji zadnji ostanki.“

„To je vseeno, dasi ni res! To je moj in tvoj narod! Vsaka žival ljubi svoj dom, tudi mi moramo imeti radi svojo domovino in svoj rod.“

„Ravno tako sem dejal. A učitelj je rekel, da je moj narodič za ljubezen premajhen!“

„In ti si utihnil in to je prav!“ je posegla vmes mati. In k meni se je obrnila in dodala: „To je že preneumno!“

„Kaj?“

„Tvoje počenjanje. Otrokom, še nerazvitim, vsiljuješ nekakšno politiko . . .“

„Kakšno politiko?“

„Šovinizem!“

„Molči!“ se mi je izvil krik in speklo me je v srcu, kakor bi me kdo dregnil z razbeljenim železom.

„Pri štiridesetih letih je jela moja žena bolehati. Nagajala ji je kri, ji bruhala v vročih navalih zdaj v prsi in zdaj v glavo, in napravila iz nje silno občutljivo in čemerno žensko, ki ni imela več nikakega lastnega življenjskega poguma in je govorila samo o bolezni in o smrti. Ob vsakem prazniku je ponavljala, da je v božjih rokah, če ga bo še kdaj obhajala ali ne, na sveti večer, na starega leta večer je pela več let zaporedoma isto pesem: Bog ve, Bog ve, obsorej čez eno leto bo že trohnela zunaj v zemlji . . .

„Sinčke sem peljal nekoč v svoje kraje. Razkazal sem jim vse, povsod sem jih gostil, povsod navduševal in vedno videl na svojo žalost, kaj jim sije iz oči in jim brodi po glavi: Ah, kaj je to, kaj je to proti temu in onemu! Kaj so ta mesteca, te vasice proti mestom, ki štejejo stotisoče in milijone, kaj ta kultura proti oni ogromni, svetovni . . .

„Nekoč mi je rekel doma najmlajši in najljubši sin Brunek — v osmi šoli je bil — tole: „Kaj vse to, kar čebetaš ti, kaj vse drugo povrhu! Fest steht nur die Wacht am Rhein!“ Planil sem, gospod, planil, kakor nikoli ne v življenju in težko železno lopatico sem pograbil, s katero je metala dekla premog v peč in s tisto sem zamahnil, gospod . . . Čutil sem, da je v moji duši nekaj počilo, odlomilo se je, in nič bi mi ne bilo za to, če bi bil tedaj koga ubil, in če bi bil tisti kdo tudi moj lastni sin.“

Razjaril se je bil in razvnel, kakor ga še nisem videl. Sapa mu je bila težka in oči mu je zalila kri. Ozrl sem se po sobi in videl, da ni bilo nobenega gosta več razen naju. Za pečjo je sedela mlada oštirjeva hčerka in dremala.

„Mati je planila vmes in me zadržala. Prestrašila se je bila, da je več dni ležala. A med menoj in sinovi je zrastle meja, ki je nas ločila, kakor hrib dve dolini. Zdajle, gospod, glejte, skoro bi zaplakal! Premislite, premislite: izredil sem si štiri nasprotnike, štiri trde neizprosne sovražnike, ki prezirajo moj rod in se sramujejo mojega jezika . . . Ah, prime me včasih, gospod, prime me, kakor bi zgrabil z železno pestjo za prsi . . . Ob grobu matere smo se razšli kakor tujci. Oni, že preskrbljeni, svojo pot, jaz, nesrečnež, praznih rok v domovino . . .“

Več ni mogel govoriti in pohrkaval je. Z denarjem je potrkal ob čašo in plačal molče. Zunaj sva šla brez besede drug tik drugega in tam, kjer se lomi od ceste pot na holm, mi je stisnil roko in zavil ob robu smrekovega gozda navkreber. Stopal sem naprej, a se kmalu tihotapsko vrnil in hitel med smrekami po mehkem gozdnem mahu za njim.

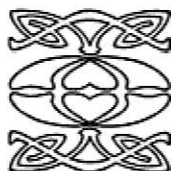
Noč je bila jasna, nebo vse v zvezdah in mesec je razlival po dolini svojo tiho luč. Nekje za gozdom so peli fantje in pesem, polna preprostega in iskrenega občutja, se je razlivala rahlo in otožno po mirnem in prosojnem ozračju.

Prišel sem na vrh in videl sem ga. Med dvema smrekama sem ležal na prsih in gledal oprezno vanj. Klečal je na travi med poljskimi rožami, klobuk je ležal tik njega in iz temnih bilk se je svetlikala njegova s srebrom okovana palica. Sklepal je roke, kakor bi molil, sedel na petah, sklanjal sivo glavo z dolgimi in nazaj počesanimi lasmi k tlom in govoril s tenkim, lomečim se in tožečim glasom: „Odpusti mi, ti zemljica domača, zaigral sem . . . zapravl . . . Sokoliči moji, kam ste se razleteli?“

Vezalo me je v vratu in tiščalo v prsih, tako čudno je bilo vse to. Noč, zvezde, mesečina, vse tiho, samo otožna pesem za gozdom in tam pred tabo klečeč starec, ki se pojemajoče oglašča in prosi milosti.

„Štiri mi je dal Bog, a nobenega ti nisem pripeljal. Domača zemljica, ti zlata, sveta, edina . . . odpusti, odpusti! Sinčki, vi sinčki moji . . . izgubljenčki . . .“

Odplazil sem se domov, odprl sem okno, stal kakor kip in gledal po svetli noči. In kakor bi bila vsrkala v sebe starčkov glas, se mi je zdelo, da šušti po njej: Zemljica sveta . . . sinčki, izgubljenčki . . .

Ivan Petrovič:

Entree.

Stopila predme je podoba daljnih sanj —
Pozdravljena mi sredi zlatih dni!
Zanos moj gre prek črnega sveta,
odkar objem je naju združil nem.

Z menoj resnica živa, ne fantom
več praznih iluzij . . .
Ko srce s srcem druží se iskanim,
umre ves strah preteklih dni.

Na ustnih smeh in smeh v očeh —
to pot bo najina, pravlјica sreče . . .
Pa če se zgrne tema nad menoj:
kdor je življenje živel, ne trepeče.

